

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра культурології та музеєзнавства

АНАСТАСІЯ ПУШКО

**КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ СВЯТКУВАННЯ ІВАНА КУПАЛА В
МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ**

027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

галузь знань 02 Культура і мистецтво

Подається на здобуття освітньої кваліфікації магістр музеєзнавства,
пам'яткознавства.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Анастасія Пушко

 Науковий керівник: Щербань Анатолій Леонідович, завідувач кафедри,
доктор культурології, кандидат історичних наук, професор

Дата захисту 17 грудня 2025р

Національна шкала добре

Кількість балів 88 оцінка ECTS B

Харків –2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. Історико-етнографічні виміри свята Івана Купала в Україні	11
РОЗДІЛ II. Наукова концепція музейної інтерпретації купальського циклу в НМНАПУ «Пирогів»	18
РОЗДІЛ III. Музейно-педагогічна програма шкільного профілю на базі стаціонарної виставки: «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» (НМНАПУ «Пирогів»)	30
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	37
ДОДАТКИ	40

АНОТАЦІЯ

Пушко Анастасія Віталіївна

Кваліфікаційна робота «Культурна традиція святкування Івана Купала в музейній практиці України (проект стаціонарної виставки «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» у НМНАПУ «Пирогів»))»

У даній кваліфікаційній роботі за допомогою історико-етнографічних та музеєзнавчих методів розкрито культурну традицію святкування Івана Купала в Україні, проаналізовано її регіональні особливості, символіку та історичні трансформації, а також розроблено проект стаціонарної музейної виставки «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» на базі НМНАПУ «Пирогів». Визначено та обґрунтовано такі наскрізні проблеми: 1) дуалістична структура купальського циклу та його дохристиянські витоки; 2) регіональна варіативність обрядових практик; 3) специфіка музейної інтерпретації нематеріальної культурної спадщини в умовах війни та глобалізації. Розглянуто основні моделі святкування Івана Купала на Поліссі, Волині, Поділлі, Полтавщині, Слобожанщині, у Карпатському регіоні та в українських громадах Молдови. Проаналізовано символіку стихій, ритуальні атрибути, купальські ляльки, пісенну традицію та трансформації обряду впродовж XIX–XXI ст.

Розроблено концепцію нової виставки, що розміщується в одній із автентичних хат на території музею та складається з тематичних зон: «Регіональні моделі», «Символи стихій», «Костюм і аксесуари», «Фотовиставка: тоді і тепер». Запропоновано рекомендації щодо архітектурно-художнього образу експозиції, добору предметних комплексів, аудіовізуального супроводу та застосування інклюзивних музейних практик. Створено музейно-педагогічну програму шкільного профілю на 2025–2026 н.р., що складається з довгострокової та короткострокової частин. У межах програми розроблено три музейні заняття та окремий короткостроковий

проект музейної педагогіки з елементами аудіоаналізу, картографування та роботи з предметними комплексами. Результати дослідження можуть бути застосовані під час створення виставок, музейних заходів, інтерактивних маршрутів, а також при підготовці фахівців у галузі музеєзнавства, етнології та культурної спадщини.

Ключові слова: культура, традиція, нематеріальна спадщина, музей, музеєфікація, музейна експозиція, календарно-обрядові свята, Івана Купала, Пирогів, музейна педагогіка.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська культура зберігає в собі цілий всесвіт давніх образів, символів і ритуалів, що передавалися з покоління в покоління, формуючи національну пам'ять та світогляд. Серед них особливе місце займає свято Івана Купала — яскравий, багат шаровий обрядовий комплекс, який поєднує у собі дохристиянські вірування, календарну символіку, магичні практики та пісенну традицію. Для багатьох поколінь українців купальська ніч була не просто датою в календарі — це був момент переходу, очищення й оновлення, спільного переживання, що зміцнювало громаду й давало людині відчуття зв'язку з природою.

За останні десятиліття ця традиція зазнала значних трансформацій. Частина автентичних обрядів поступово зникає, інша — зберігається лише в усній пам'яті старшого покоління або у зафіксованих етнографами записах. Війна в Україні загострила питання збереження культурної спадщини, показавши, наскільки вразливою є традиційна культура та наскільки важливою стає її фіксація й наукова інтерпретація. Саме в такі моменти музеї набувають особливої ваги — як простори пам'яті, освіти та національної консолідації.

Національний музей народної архітектури та побуту України «Пирогів» є унікальним майданчиком, де купальські практики можна не лише експонувати, а й пояснювати в ширшому історико-культурному контексті. Територія музею дозволяє поєднати предметний світ традиційного села, регіональні особливості обрядів та науково верифіковану реконструкцію, зберігши водночас повагу до автентичності. У сучасних умовах, коли українське суспільство шукає опори в культурній тягlostі та автентичних символах, музейне висвітлення купальського циклу стає не лише актуальним, а й необхідним.

Ритуали вогню і води, плетіння вінків, пошук цвіту папороті, виготовлення ляльок Купала й Морени, регіональні особливості та історичні трансформації — усе це потребує системного наукового коментаря та

продуманої експозиційної форми. Музейна інтерпретація здатна донести до відвідувача значення обрядів без втрати їх глибини й сакральності, показати взаємозв'язок природних циклів, вірувань та соціальних практик. Упорядкована, науково осмислена подача теми дозволяє уникнути спрощення, фольклоризації або перетворення складної традиції на розважальне шоу.

Актуальність дослідження визначається потребою:

зберегти автентичні знання про купальський цикл, які зникають під тиском глобалізації та сучасних форматів святкування;

переосмислити культурну спадщину в умовах війни, коли локальні традиції відіграють важливу роль у формуванні стійкості та ідентичності;

надати музеям сучасні наукові інструменти репрезентації нематеріальної спадщини, з урахуванням регіональних моделей, історичних нашарувань та етичних принципів роботи з носіями традиції;

створити музейний проєкт, що поєднує освітню, культурну та ідентифікаційну функції, орієнтований на школярів, туристів, молодь і міжнародних відвідувачів.

Свято Івана Купала — це не лише про минуле. Це живий культурний код, через який можна говорити про екологію, духовність, роль громади, значення спадщини та взаємодію людини з природою. Саме тому музейна інтерпретація купальського циклу є важливою як у науковому, так і в суспільному вимірах.

Об'єкт дослідження – нематеріальна культурна спадщина українців, пов'язана зі святом Івана Купала.

Предмет дослідження – музейна інтерпретація купальської традиції та можливості її експонування в НМНАПУ «Пирогів».

Мета роботи – науково обґрунтувати, розробити й представити проєкт музейної реконструкції та інтерпретації купальського циклу з урахуванням регіональних моделей, історичних трансформацій та освітнього потенціалу.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати історико-етнографічні виміри свята Івана Купала та його символіку.
2. Визначити регіональні особливості купальських обрядів та їх культурні функції.
3. Дослідити можливості музейної інтерпретації купальської традиції в умовах «Пирогова».
4. Розробити концепцію експозиції, тематичну структуру та засоби подачі матеріалу.
5. Створити музейно-педагогічну програму для учнів на основі стаціонарної виставки.

Хронологічні межі дослідження охоплюють архаїчні дохристиянські уявлення та їх трансформації до початку ХХІ століття.

Географічні межі – історико-етнографічні регіони України, з акцентом на їх репрезентацію в експозиціях НМНАПУ «Пирогів».

Таким чином, кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти спрямована на поєднання польових етнографічних матеріалів, історичних джерел, музейної практики та педагогічних підходів, щоб створити сучасну, науково обґрунтовану модель представлення купальської традиції в музеї просто неба. Її результатом має стати не лише опис свята, а й готова концепція експозиції та освітнього маршруту, що сприятиме збереженню й популяризації культурної спадщини України.

Історіографія

Свято Івана Купала, як складний культурний феномен, привертало увагу дослідників протягом більш як півтора століття. Історіографія питання охоплює широкий спектр наукових підходів – від описових етнографічних фіксацій до сучасних інтерпретацій нематеріальної спадщини в музейному середовищі. Розгляд наукового доробку дозволяє не лише простежити, як трансформувалися погляди на купальський цикл, але й зрозуміти, на яких теоретичних та методологічних засадах ґрунтується створення сучасної

експозиції «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» в НМНАПУ «Пирогів».

1. Етнографічний вимір історіографії: становлення наукового інтересу

Перші наукові студії, присвячені купальським практикам, мали переважно описовий характер. Дослідники кінця XIX – початку XX ст. прагнули зафіксувати те, що ще зберігалось у живій традиції українських сіл. Однією з фундаментальних праць є багатотомне видання Степана Килимника «Український рік у народних звичаях» [8; 25], де купальські звичаї подано як невід’ємну частину давнього землеробського календаря. Автор не лише описує обрядові дії, але й пояснює їх функції — очищення, ініціації, магічного захисту, що є надзвичайно важливим для сучасної музейної інтерпретації символіки води, вогню та рослинності.

Загальноукраїнську картину свята подає Олекса Воропай у праці «Звичаї нашого народу» [1] – тексті, який став класичним для всіх подальших етнографічних описів. Його внесок полягає у тому, що він систематизував численні регіональні варіанти обряду, звернувши увагу на локальні особливості пісенних рефренів, часових моделей святкування та ролей учасників.

Спеціалізованим науковим дослідженням є монографія Юрія Климця «Купальська обрядовість на Україні» [6], яка стала першою спробою розглянути свято як цілісний ритуальний комплекс. Автор аналізує структуру обряду, взаємодію стихій, функції окремих елементів (вінка, вогнища, купальського деревця), а також архаїчні міфологічні сюжети.

Крім того, важливими для розуміння фольклорних витоків традиції є праці В. Давидяка «Первісна міфологія українського фольклору» [3] та збірник матеріалів «Івана Купала» [4], де зібрано багато прикладів локальних купальських практик.

2. Фольклорні та міфологічні підходи: інтерпретація символічного змісту

Важливу частину історіографії становлять дослідження фольклористичного та семіотичного напрямів, адже саме вони пояснюють внутрішню логіку традиції, її образи та символи.

У вступній статті до збірника «Українські народні пісні. Календарно-обрядова лірика» [10; 26] Олекса Дей аналізує поетику купальських пісень, трактуючи їх як «вербальний ключ» до розуміння магічних дій. Дей наголошує, що пісенність не є окремим компонентом, а структурно формує обряд, задаючи ритм і зміст кожній дії.

Дослідження Олексія Кононенка «Українська міфологія та культурна спадщина» [7] розкриває свято Купала в контексті давніх космогонічних уявлень, де водно-вогняна символіка, культи рослинності та обряди «вмирання–відродження» постають як частина світоглядної моделі українців.

Сучасні дослідники зосереджуються на окремих елементах купальського комплексу: О. Серебрякова — символіка купальського вінка [14]; Т. Трегубова — мотиви спалення й потоплення Марени [15]; О. Кудрявцева — паралелі купальських жертвоприношень у міфології [18]; Г. Шаповал — обрядові практики Полтавщини [16]; Ж. Янковська — купальське деревце як центральний елемент свята на Волині [17]; Н. Пастух — збереження обрядовості в селах Північної Молдови [11].

Праці Володимира Радзівського [13] та Л. Полуянової [12] доповнюють семантичний аналіз обрядів, висвітлюючи аграрні та соціокультурні функції Купала.

3. Музеєзнавчий вимір: від фольклору до експозиції

Третій блок історіографії безпосередньо пов'язаний із експозиційною частиною дослідження — це праці, що розкривають методи представлення нематеріальної спадщини в музейному середовищі.

Класичні ідеї експозиційного моделювання викладені у працях Г. Михайлівської (збірник «Музеєзнавство») — хоча конкретна праця у списку не виділена, вона входить до загальної музеологічної традиції, на якій ґрунтується проєкт. Схожим чином у списку джерел представлено збірник

«Музеєзнавство» (він не має окремого номера, але є частиною твого третього розділу).

У статтях М. Майстровської (також без окремого пункту у списку, але використано у третій частині магістерської) наголошено на ролі художнього рішення експозиції та взаємодії глядача з простором.

Надзвичайно важливою є концепція Дункана Камерона (він не входить до нумерованого списку, бо англomовне джерело, але прямо використовується у розділі 3), який трактує музей як багатоканальну комунікаційну систему – візуальну, вербальну й досвідну.

З методичної точки зору основу для побудови експозиції забезпечує праця Тараса Полякова «Музейна експозиція», у якій описано принципи добору предметних комплексів, структуру музейної зали та логіку побудови наративу.

4. Значення історіографії для побудови експозиції у «Пирогові»

Усі вищенаведені дослідження визначили наукові, методологічні та змістові засади твоєї магістерської роботи.

Зокрема, вони дозволили: вибудувати структуру експозиції на основі предметного світу, символічних елементів та мультимедійних матеріалів; врахувати регіональні моделі свята в різних частинах України; сформулювати музейно-педагогічну програму, що поєднує шкільний курс літератури з етнографією та сучасними музейними практиками; побудувати логіку взаємодії відвідувача з експозицією відповідно до сучасних тенденцій музейної справи.

Таким чином, історіографія Купала – це не просто зібрання праць, а цілісний науковий фундамент, що визначив концепцію, образну систему та методичну структуру майбутньої експозиції «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» в НМНАПУ «Пирогів».

РОЗДІЛ І: Історико-етнографічні виміри свята Івана Купала в Україні

1.1. Свято Купала: Витоки, символи та традиції

Свято Купала, або Купайла, належить до найяскравіших та найдавніших обрядів українського календарного циклу. У його основі – синтез язичницьких вірувань, аграрних практик та міфологічних уявлень про єдність води, вогню й рослинності [1]. Купальська ніч розглядається дослідниками як “перехідний момент року”, коли діяли сили очищення, відродження та магічного захисту, що визначало його ключове значення в аграрному календарі давніх землеробів [7; 3]. У міфопоетичній картині світу свято Купала асоціювалося з переходом між світлом і темрявою та циклом безперервного оновлення природи. Символіка води, вогню та рослинності відображає давні космогонічні уявлення, що збереглися у фольклорних текстах і календарно-обрядовій ліриці [10; 26; 14]. Значна увага в етнографічних працях приділяється також зв’язку купальського циклу з культом сонця та обрядами літнього сонцестояння [8; 1].

Наявність двох вірогідних етимологічних пояснень – від “купати” та від образу язичницького божества Купайла – підкреслює складність походження ритуалу. Дослідники наголошують, що обрядовість не може пояснюватися лише одним мотивом, адже вона формувалася під впливом різних міфологічних нашарувань [6; 7; 3]. Саме тому сучасні інтерпретації свята виходять за межі спрощеного трактування Купала через призму лише одного елемента. Свято Івана Купала є відображенням давніх космогонічних уявлень, де ритуальні дії відіграють роль механізму гармонізації людини з природою. Купальські практики – плетіння вінків, перестрибування через вогонь, ритуальні ворожіння – розглядалися як дії, що сприяють очищенню, відновленню й формуванню нових міжособистісних зв’язків [14; 11; 17]. Філософське значення обрядів охоплює дуалізм вогню і води, що символізують очищення і відродження (див. додаток А)

Цей дуалізм простежується у багатьох паралелях з архаїчними аграрними культами, поклонінням силам природи та рослинності [3; 7]. Саме ця символіка зберігається в українській обрядовості до сьогодні. Після прийняття християнства купальська традиція зазнала трансформації, але не зникла. Церква неодноразово засуджувала «купальські ігрища», про що свідчать літописні записи та пізніші церковні документи [19; 21; 24]. Однак народна традиція адаптувала свято, переплівши язичницькі та християнські шари, що вплинуло на його подальше сприйняття й практику.

Попри релігійні та соціокультурні зміни, народна пам'ять зберегла ключові елементи купальської традиції. Наукові праці підкреслюють, що свято продовжувало виконувати функцію соціальної інтеграції, ініціації молоді та підтримання культурної ідентичності [11]. Це забезпечило його збереження як одного з центральних національних обрядів упродовж останнього століття.

1.2. Регіональна специфіка святкування Івана Купала

Важливою характеристикою української народної культури є її регіональна варіативність. Свято Івана Купала не є винятком. Хоча існує загальноукраїнський комплекс основних обрядів та вірувань, їх конкретне втілення, акценти, пісенний супровід та навіть назви могли суттєво відрізнятися залежно від регіону [1; 8]. Для Поділля і Волині характерним було використання прикрашеної гілки верби як центрального ритуального атрибуту – «Купала». Дослідження, проведені Лесею Українкою, В. Давидюком, М. Глушком, Ж. Янковською та Ю. Климцем, висвітлюють специфіку волинської традиції: особлива увага до вбирання «Купайла»; ритуалізований збір хмизу для вогнища з вигуками «Доруба»; неоднозначна роль стрибків через вогонь; поширене ворожіння на вінках; сильні вірування в активність відьом у купальську ніч; унікальний звичай «обливанки» на південному заході Волині [3; 6; 17]. У селах без річок свято могло не

відзначатися взагалі, що підтверджується польовими дослідженнями [11; 14]. На Поділлі й Волині дівчата робили «Купало» з гілки верби, квітчали його квітами й вінками, ходили навколо та співали пісень – ці дані подані у фольклорних записах і календарно-обрядових збірниках [10; 26]. **(див. додаток В)**

Полтавщина вирізнялася практикою виготовлення двох антропоморфних фігур: жіночої – Морени (Мари) з гілок чорноклену, вишні чи соломи, та чоловічої – Купала, з соломи. Етнографічні описи, зокрема роботи А. Шаповала, детально змальовують процес їх створення та спалення чи топлення [16; 14; 6]. У регіоні була поширена віра у очищувальну силу стрибків через вогонь та ворожіння на вінках, що також підтверджується загальноукраїнськими етнографічними працями [1; 8]. У деяких селах роль Купала виконувала прикрашена дитина, що є унікальною локальною рисою, зафіксованою у записах ХХ ст. [3; 7]. Для Київщини згадується звичай парних стрибків через вогонь з обміном вінками між хлопцем та дівчиною. Хоча у наявних матеріалах специфіка саме київської традиції менш деталізована, вона добре корелює з описами Центральної України у класичних етнографічних працях [1; 10; 8].

У Карпатах (Гуцульщина, Бойківщина) дівчата носили пояси з духмяних трав та вінки. Особливо характерним для гірських районів був звичай клечання – ритуального прикрашання осель, воріт, господарських споруд та полів гілками певних дерев (липи, ліщини, верби, осики, ялиці) та зіллям на Зелені свята і Купала [1; 8; 10]. Це робилося з апотропейною метою – захисту від грози, бурі, злих духів, хвороб, а також для забезпечення добробуту й родючості. Бойки вірили, що свято Купала злилося зі святом Івана Хрестителя, а дівчата також пускали вінки на воду, що підтверджується численними фольклорними джерелами [26; 14]. На Слобожанщині одним з ключових джерел є звіт священика з Охтирки 1769 року про парадкування опудал Купала/Марени. Це свідчення детально аналізує Михайло Красиков у працях про народну демонологію й календарні обряди Слобожанщини [24;

23]. Місцеві традиції включали виготовлення жіночої фігурки «Маринки», яку топили, щоб припинити дощі, та чоловічої постаті «Івана», якого закопували в землю [3; 6]. Способи ритуального знищення фігур залежали від символічного статусу персонажа, що є унікальною рисою регіону.

В українських селах Молдови дослідження Н. Пастух виявили унікальні риси святкування Купала. Тут виготовляли антропоморфну квіткову ляльку «Іван Купайло», ритуально купали її в Дністрі та розривали на шматки для магічних практик родючості та лікування [11; 15]. Поширеними були ворожіння на вінках, обливання водою й мотиви, що не збереглися в інших регіонах, зокрема сюжет «Іван голову зломав» [10; 26]. Традиції українців Молдови мають багато спільного з подільськими, але зберігають власну семантику водно-вогняного очищення [3; 14]. Аналіз регіональних відмінностей свідчить, що Івана Купала – це не уніфікована традиція, а радше комплекс споріднених локальних звичаїв. Різноманітність форм є результатом впливу природних умов, історичного розвитку регіонів та етнокультурних контактів із сусідніми народами [1; 6; 8]. Розуміння цієї регіональної специфіки є ключовим для повного та об'єктивного вивчення свята і спростовує будь-які спроби його спрощеного, загальнонаціонального уявлення [3; 7; 11].

1.3. Заборони та стійкість традиції

Історія святкування Івана Купала нерозривно пов'язана з історією його заборон та засуджень з боку офіційних інституцій, насамперед Православної Церкви. З найдавніших часів церква вбачала в народних купальських звичаях прояви язичництва, несумісні з християнською вірою [19; 21; 24]. Численні повчання, проповіді та церковні документи таврували ці святкування як «богомерзкі», «сатанинські», «бісовські». Як зазначає Олекса Дей, у церковних текстах регулярно з'являються згадки про заборони «бісовських ігрищ» на Купала [26; 10]. Ранніми документальними свідченнями є послання

ігумена Памфіла (1505) та постанови Стоглавого собору (1551), які засуджували народні обряди як залишки язичництва [24; 19].

З часом до церковних засуджень додалися й офіційні заборони з боку світської та вищої церковної влади, спрямовані на викорінення народних традицій. У XVIII ст. свято офіційно потрапило під заборону – збереглися документи про суворий контроль та покарання учасників купальських святкувань [23; 24]. У 1719 р. гетьман Іван Скоропадський видав указ проти «вечерниць, кулачних боїв та зборищ під Івана Купала», який дозволяв фізичні покарання і відлучення від церкви [23]. Перемишльський собор 1723 р. також заборонив танці й розваги біля вогню, а вказ імператриці Катерини II 1769 р. повністю заборонив свято. Ймовірно, цей указ був спричинений донесеннями з місць, зокрема згаданим звітом охтирського священика [24; 23].

Новий етап боротьби з купальськими традиціями припадає на XX ст., коли радянська влада активно боролася з релігійними пережитками та «націоналістичними» традиціями [24; 26]. В межах атеїстичної пропаганди всі народні свята з дохристиянськими елементами зазнали значного тиску. Це призвело до скорочення кількості автентичних фольклорних матеріалів, зокрема купальських пісень, що підтверджується польовими записами з Волині (кінець XIX – XX ст. проти 2009 р.) [11; 26]. Часто жива традиція штучно замінювалася інсценізованими «ідеологічними» святами, позбавленими глибинного змісту [1; 8].

Попри всі заборони язичницький характер обрядів виявився надзвичайно стійким. Свято Івана Купала не зникло: ані церква, ані імперська, ані радянська влада не змогли повністю його викорінити [1; 6; 8]. Церква була змушена адаптувати свято, асоціюючи його з Іваном Хрестителем, що дозволило народній традиції вижити у новому релігійному контексті [26; 24]. Функціональне значення Купала – соціалізація молоді, регуляція шлюбних відносин, згуртування громади, ритуали очищення

вогнем і водою – залишалося незамінним [3; 7; 14]. Це забезпечило його збереження у народній пам'яті та практиці.

Таким чином, історія свята – це не лише опис давніх обрядів, а й розповідь про протистояння народної культури та владних інституцій. Купальські практики втілювали народну автономію, самовираження, молодіжну свободу та природну циклічність, що викликало занепокоєння церкви й держави [24; 26; 3]. Заборона Купала була спробою приборкати не просто «язичництво», а альтернативний світогляд і форми самоорганізації громади, незалежні від владного контролю.

Надзвичайна стійкість свята підтверджує його глибоку вкоріненість у народній свідомості та життєву необхідність у структурі громади. Люди потребували того, чого не могла дати ні церковна догма, ні державна ідеологія: єдності з природою, ритуалів переходу, соціальної взаємодії та відчуття спільності [1; 6; 8]. У радянську добу влада навіть була вимушена створити «безпечну» версію свята – фольклорні інсценізації без глибинного змісту, що свідчить про неможливість остаточного знищення потреби народу в ритуалі [24; 26].

Підсумовуючи, заборона Купала – це боротьба за контроль над культурою, пам'яттю та ідентичністю. Незнищенність свята демонструє силу народної традиції, її здатність долати зовнішній тиск та зберігати культурну автономію [3; 7; 11]. Повернення до автентичних обрядів сьогодні є формою відновлення культурної суб'єктності та опору будь-яким спробам зовнішнього контролю та уніфікації. (див. додаток Б)

Висновок до розділу

Таким чином, свято Івана Купала є складним і багатограним культурним феноменом, що поєднує в собі дохристиянські традиції, календарну символіку та глибоку міфологічну основу. Його структура включає як елементи магічних обрядів очищення й оновлення, так і ритуали, пов'язані з соціальною комунікацією та ініціацією молоді, що свідчить про

його важливе місце у традиційній культурі слов'янських народів. Попри трансформації, яких зазнало свято під впливом релігійних та суспільних змін, його основні символи та ритуали збереглися, що свідчить про їхню глибоку закоріненість у народній свідомості. Аналіз історико-етнографічних вимірів свята Івана Купала в Україні дозволяє зробити низку висновків. По-перше, свято має глибокі дохристиянські корені, пов'язані з культом сонця, відзначенням літнього сонцестояння та аграрною магією, спрямованою на забезпечення родючості та добробуту. По-друге, процес синкретизації з християнським святом Різдва Івана Хрестителя призвів до формування унікального явища «двовір'я», зміни назви на «Іван Купала» та тривалого співіснування народних і церковних елементів, що водночас сприяло збереженню традиції та створювало певну світоглядну напругу. По-третє, центральними для свята є міфологічні образи Купала та Морени, що втілюють дуалістичні уявлення про природні цикли (життя/смерть, літо/зима) та протилежні начала (чоловіче/жіноче, вогонь/вода). Ключові обряди – розпалювання очисних вогнищ, ритуальні купання, ворожіння на вінках, збір цілющих трав, пошук міфічного цвіту папороті, виготовлення та знищення ритуальних опудал – відображають ці уявлення та спрямовані на гармонізацію відносин людини з природою та забезпечення благополуччя громади. По-четверте, історія свята позначена постійними спробами його заборони та викорінення з боку церковної та світської влади протягом багатьох століть, включно з радянським періодом. Однак, завдяки глибокій вкоріненості в народну культуру та виконанню важливих соціальних і ритуальних функцій, традиція виявила надзвичайну стійкість. По-п'яте, святкування Івана Купала в Україні характеризується значною регіональною варіативністю в обрядах, піснях, віруваннях та символічних акцентах, що свідчить про багатство та розмаїття місцевих традицій. Нарешті, Івана Купала незмінно привертало увагу дослідників – від літописців до сучасних етнографів, що підкреслює його статус як одного з ключових елементів української культурної спадщини та ідентичності. Цей історико-

етнографічний контекст є необхідною основою для подальшого аналізу репрезентації та інтерпретації купальської традиції в музейній практиці України.

РОЗДІЛ II. Наукова концепція музейної інтерпретації купальського циклу в НМНАПУ «Пирогів»

2.1 Обґрунтування актуальності музейного висвітлення теми

У контексті сучасних суспільно-політичних трансформацій, зумовлених війною в Україні, особливої значущості набувають завдання збереження, наукової репрезентації та публічної комунікації нематеріальної культурної спадщини. Посилення запиту на автентичні культурні практики, що забезпечують символічну єдність спільноти й підтримують тяглість традицій, актуалізує необхідність системного музейного опрацювання календарно-обрядових комплексів. Свято Івана Купала, як багатошаровий культурний феномен із поєднанням дохристиянських та християнських нашарувань, демонструє потенціал для міждисциплінарної інтерпретації та освітньої роботи з різними аудиторіями, а також для формування екологічно орієнтованого світогляду через символіку взаємодії людини з природним середовищем. Національний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ, «Пирогів») є оптимальним простором для реалізації науково вивіреної музейної інтерпретації купальської традиції. Територіально-експозиційна структура музею, що репрезентує архітектурні комплекси різних історико-етнографічних регіонів, створює умови для контекстуалізованого показу матеріальних і нематеріальних компонентів свята. У музейному середовищі стає можливим відтворення повного циклу обрядових практик у наближеному до автентичного просторово-ландшафтному оточенні, із дотриманням етичних стандартів співпраці з носіями традиції, вимог безпеки та принципів інклюзивності. Такий формат поєднує науково-освітню, культурно-комунікативну та виховну функції, забезпечуючи не лише фіксацію й передачу знань, а й осмислення регіонального різноманіття без редукції до розважального «фольклорного шоу».

Додатковими чинниками актуальності є:

- **Збереження культурної пам'яті та спадкоємності.** Музейна реконструкція забезпечує наукову фіксацію автентичних елементів обрядів і сприяє міжпоколінній передачі знань у контрольованому, джерелознавчо верифікованому форматі.
- **Освітній потенціал.** Експозиційно-педагогічні модулі дозволяють інтегрувати матеріал у формальну та неформальну освіту (історія, етнологія, музикознавство, культурна антропологія, екологічні студії), підвищуючи рівень культурної компетентності відвідувачів.
- **Патріотичний та соціально-психологічний вимір.** Знайомство з традиціями підтримує процеси національної самоідентифікації, сприяє консолідації спільноти й виконує терапевтичну функцію в умовах воєнних травм.
- **Туристичний і комунікаційний потенціал.** Зростає зацікавленість молоді та іноземних відвідувачів нематеріальною спадщиною; експозиційний проєкт у «Пирогові» здатен посилити міжнародну видимість української культури.
- **Новизна музейної практики.** У національному контексті купальські дійства переважно представлені у форматі масових фестивалів; натомість системна експозиційна інтерпретація з науковим коментарем і демонстрацією регіональних варіантів майже відсутня.

Таким чином, музейне висвітлення купальської традиції в Національному музеї народної архітектури та побуту України відповідає актуальним суспільним запитам, сприяє збереженню та популяризації нематеріальної культурної спадщини, підсилює освітній і туристичний потенціал інституції та виконує важливу функцію у процесах формування й підтримання культурної ідентичності.

2.2. Ідейний задум, тематична спрямованість та методологія

Головна ідея виставки. Експозиційний проєкт спрямований на науково вивірену музейну інтерпретацію купальського циклу як елементу нематеріальної культурної спадщини України, із акцентом на регіональну варіативність, історичні трансформації та сучасні практики. Виставка поєднує контекстуальну реконструкцію в одній із автентичних хат на території Національного музею народної архітектури та побуту України («Пирогів») із аналітичними тематичними модулями (костюм і аксесуари, сакральна символіка, етнографічні та державні політики репрезентації, фотовізуальні джерела). Концепція ґрунтується на принципі інтеграції матеріальних і нематеріальних компонентів спадщини у єдину інтерпретаційну рамку.

Завдання виставки:

- здійснити документовану реконструкцію фрагмента купальського свята в експозиційному інтер'єрі обраної регіональної хати;
- представити порівняльний огляд регіональних моделей купальських практик та їх просторове картографування (карта «де–як–чому»);
- експонувати комплекс традиційного вбрання та аксесуарів (вінки, пояси, прикраси) з пояснювальними картками щодо функцій і семантики;
- розкрити сакральні смисли й символіку стихій (вода, вогонь, рослинність), включно з рослинними атрибутами (зілля, «папороть») і купальськими ляльками;
- показати історичні режими інтерпретації свята (імперський/царський час, радянський період, сучасність) із критичним коментарем щодо ідеологічних нашарувань;
- створити фотовиставковий модуль з історичних і сучасних світлин (архіви, польові записи, авторські зйомки), що верифікує практики та їх трансформації;
- окреслити взаємодію етнографічних досліджень і державної культурної політики щодо нематеріальної спадщини;

- розробити освітньо-комунікаційні матеріали (науково-популярні тексти, аудіогіди, картки завдань) для різних цільових аудиторій;
- забезпечити етичні протоколи співпраці з носіями традиції, інклюзивність і безпекові вимоги під час демонстрації окремих обрядових елементів.

Хронологічні та географічні рамки. Хронологічний діапазон охоплює кінець XIX – початок XXI ст., із ретроспективними посиланнями на архаїчні (дохристиянські) нашарування в межах семіотичного коментаря. Географічні межі – історико-етнографічні регіони України; у фокусі – регіональна модель, представлена в реконструйованій хаті (з можливістю залучення порівняльних матеріалів з інших регіонів).

Профіль, тип, мета. За профілем – етнографічна з історико-культурним та мистецьким компонентами (фотовиставка). За типом спрямованості – тематична з елементами реконструкції та документальної презентації. За метою – науково-освітня, комунікаційна та популяризаційна; додатково – збереження та інтерпретація нематеріальної спадщини. За тривалістю – тимчасова (сезонна, з можливістю повторення), стаціонарна у межах музейного маршруту.

Метод побудови та підходи. Метод побудови – тематично-ансамблевий з історико-хронологічним принципом упорядкування матеріалу; жанрова форма – «експозиційний нарис» з реконструктивним ядром. Методологічна основа включає порівняльно-історичний аналіз, структурно-семіотичний розбір обрядових текстів і дій, музейно-етнографічну інтерпретацію, картографічну візуалізацію регіональних моделей, усноісторичні інтерв'ю з носіями традиції, джерелознавчу верифікацію (архівні фонди, етнографічні описи, аудіовізуальні записи), кураторське редагування експозиційних наративів та принципи інклюзивного музейного дизайну.

Коротка тематична структура виставки (теми та підтемами):

Тема 1. Регіональні моделі купальського циклу

- Підтема 1.1. Картографія практик: географія поширення, локальні сценарії («де—як—чому»).
- Підтема 1.2. Одяг і аксесуари: вінки, елементи вбрання, матеріали та техніки.
- Підтема 1.3. Ролі та учасники: вікові й гендерні аспекти, сценарії участі громади.
- Підтема 1.4. Реконструкція у хаті: інтер'єр, предметне середовище, звукова та світлова режисура.

Тема 2. Сакральні значення та обрядові артефакти

- Підтема 2.1. Стихії свята: вода і вогонь у ритуальних практиках та їх безпечне музейне відтворення.
- Підтема 2.2. Рослинна символіка: лікувальні та оберегові рослини, «папороть» у міфопоетиці.
- Підтема 2.3. Купальські ляльки й інші атрибути: форми, функції, регіональні варіанти.

Тема 3. Історії рецепції та сучасні репрезентації

- Підтема 3.1. Імперський (царський) період: етнографічні описи, ранні візуальні джерела.
- Підтема 3.2. Радянська доба: ідеологічні інтерпретації, сценізація, фестивалізація.
- Підтема 3.3. Сучасність: державна політика й охорона НКС, локальні громади, туристичні формати.
- Підтема 3.4. Фотовиставка «Купала: тоді і тепер»: зіставлення історичних і сучасних світлин, візуальна аналітика.

2.3. Наскрізнi проблеми та засоби побудови

Наскрізнi проблеми, що висвітлюватимуться у виставці

1. **Тяглість і трансмісія нематеріальної спадщини.** Ризики переривання міжпоколінної передачі знань, практик і локальних варіантів купальського циклу; умови їх науково вивіреної реконструкції у музеї.

2. **Регіональна варіативність vs уніфікація.** Відмінності регіональних сценаріїв (учасники, послідовність дій, набір атрибутів) і загроза редукції до «усередненого» фольклорного шаблону.
3. **Історичні режими інтерпретації.** Зміни рецепції свята в різні періоди (імперський/царський час, радянська доба, сучасність), вплив офіційних дискурсів і культурної політики на форму та зміст практик.
4. **Комодифікація і «фестивалізація».** Межа між науковою репрезентацією й розважальним етно-видовищем; етичні стандарти взаємодії з громадами-носіями.
5. **Матеріальне/нематеріальне співвідношення.** Питання автентичності предметів, доцільності копій і реконструкцій; способи подачі голосу, руху, співу, знань «у дії».
6. **Екологічний і символічний виміри.** Сенси води, вогню, рослинності у купальському циклі та їх безпечне музейне відтворення без шкоди для пам'яток і довкілля.
7. **Інклюзивність доступу і сприйняття.** Подолання фізичних, мовних і когнітивних бар'єрів при збереженні наукової точності.

Засоби побудови експозиції: предмети та матеріали

- **Матеріальні експонати (з фондів та/або науково марковані копії):**
 - побутові речі інтер'єру поліської/обраної регіональної хати: стіл, лави, скриня, полиці, глечики, ночви/таз, відра, кошики;
 - **костюмні комплекси** (жіночий і чоловічий строї) на манекенах: сорочки, керсетки/жилети, пояси, взуття, прикраси;
 - **вінки** (на різних стадіях плетіння) та набори трав/зілля у гербарних планшетах із маркуванням (назва, регіон, функція);
 - **купальські ляльки** (різні техніки виготовлення, регіональні варіанти).
- **Реконструктивні елементи (чітко позначені як реконструкції/копії):**

- фрагмент «робочого місця» для плетіння вінків;
 - «водне блюдо» як символічний осередок води (безконтактна експозиція);
 - світлова інсталяція «вогонь» (LED/проекція, без відкритого полум'я);
 - «купальське коло» у дворі (дерев'яні кілки, лляні стрічки, пучки зілля).
- **Аудіо- та візуальні джерела:**
 - **аудіозаписи купальських пісень** з ідентифікованою регіональною атрибуцією (напр., добірки з архівних/польових записів типу Polyphony Project) із зонованим спрямованим звучанням;
 - **фотовиставковий модуль:** історичні світлини, кадри польових експедицій, сучасні документальні знімки (зіставлення «тоді/тепер»);
 - короткі відеофрагменти з коментарями носіїв традиції (усноісторичні інтерв'ю).
- **Інформаційні стенди та графіка:**
 - тематичні панелі з науково-популярними текстами (укр./англ.) і піктограмами;
 - **карта «де – як – чому»** (регіональна картографія практик) та **часова шкала** історичних інтерпретацій;
 - легендовані картки-етикетки до експонатів (назва, датування, місце побутування, функція, джерело);
 - інфографіка семантики стихій (вода/вогонь/рослинність) і правил безпечної демонстрації.
- **Інтерактивні та освітні матеріали:**
 - QR-коди до аудіо/відео, розширених описів та бібліографії;
 - «завдання відвідувача» (спостерігати, порівняти, ідентифікувати регіональні відмінності);

- опитувальники/форми зворотного зв'язку (у т. ч. для носіїв традиції).
- **Вимоги до збереження і безпеки (інтегровані у дизайн):**
 - відсутність відкритого полум'я; вода — лише в закритих/контрольованих ємностях;
 - гербарії в герметичних планшетах; обмеження тактильного контакту з текстилем;
 - контроль мікроклімату та освітленості для органіки й паперу;
 - чітке розмежування тактильних/нетактильних об'єктів.

Запропонований набір проблем і засобів забезпечує цілісну інтерпретацію купальського циклу як культурного феномена: поєднує аналіз історичних змін, регіональних варіантів і символіки з науково верифікованими експонатами та сучасними музейними практиками подачі матеріалу.

2.4. Архітектурно-художній образ

1) Просторове рішення та зони

Базовий об'єкт: автентична **поліська** хата кінця XIX – поч. XX ст. на відповідній ділянці музею; об'єднання інтер'єру (сіни, світлиця, комора) з невеликим подвір'ям для позаінтер'єрних елементів маршруту. Вибір зумовлений наявністю цілісного поліського ансамблю в Пирогові (садиби, культові споруди), що забезпечує історико-ландшафтний контекст для календарної обрядовості. pyrohiv.com

Зонування:

- **Зона А. Вступ «Картографія Купала».** Перед входом до хати – вертикальний стенд із оглядовою картою України (регіональні моделі свята), часовою шкалою та ключовими термінами; поруч – вітрина з артефактами підготовчого етапу (зілля, лози, обереги).
- **Зона В. «Світлиця: підготовка»** (всередині). Робочий стіл для плетіння вінків; експозиційні підноси з контрольованими наборами

трав; текстиль (рушники, настили) з локальними орнаментами; мала вітрина з **куклою-оберегом** (купальська лялька).

- **Зона С. «Комора: костюм і аксесуари».** Манекени з жіночим і чоловічим строєм (сорочки, пояси, прикраси, головні убори); картки з техніками виготовлення й регіональними відмінностями.
- **Зона Д. «Сіни: стихії і символи».** Тактильні панелі з фрагментами деревини, кори, жита; «водне» дзеркало-блюдо з підсвічуванням (імітація ряби) для обрядової семантики **води**; медіа-панель із безполум'яною **вогняною** проєкцією (без відкритого вогню) та інфографікою про безпекові обмеження.
- **Зона Е. «Позаінтер'єрний сегмент подвір'я».** Кільцева інсталяція «Купальське коло» (дерев'яні кілки, ляні стрічки, пучки зілля); стенд із порівняльними світлинами (історичні/сучасні), що переходить у **фотовиставковий модуль**.

2) Кольорова й світлова концепція

- **Кольори:** гама природних тонів (білені стіни світлиці; дерево медово-коричневих відтінків; текстиль у стриманих локальних кольорах). Акцентні площини для карт і діаграм – світло-охристі.
- **Світло:** у хаті – тепла температура 2700–3000K (лампові/LED), вітринні об'єкти – акцентовані прожекторами з $CRI \geq 90$; для «водного» блюда – локальні LED з керованою пульсацією; зовні – 3000–3500K для читабельності стендів у сутінках.

3) Предметне наповнення та матеріали

- **Побутові речі:** стіл, лави, скриня, прядка, ночви/таз, дерев'яні відра, глечики; травники (полин, м'ята, васильки тощо – у гербарних планшетах, не інвазивних, з маркуванням).
- **Костюми й аксесуари:** локальні варіанти сорочок (жіноча, чоловіча), пояси, прикраси, **вінки** на різних стадіях плетіння; **купальська лялька** (2–3 зразки різних технік).

- **Інформаційні носії:** настінні карти, часові лінії, легендовані картки до експонатів, QR-коди з посиланнями на аудіо/відео.
- **Аудіо:** добірка **купальських пісень** із архіву **Polyphony Project** з регіональною прив'язкою (список треків за QR-кодами; у залах – зоноване спрямоване звучання). Архів містить багатоканальні польові записи з каталогізацією за регіонами/жанрами/сезонами, що дозволяє подавати зразки автентично і науково верифіковано; приклади окремих купальських записів доступні у відкритому доступі. honchar.org.ua

4) Маршрут відвідувача

1. **Орієнтаційна точка перед хатою:** короткий вступ, карта-схема, зміст модулів.
2. **Світлиця («підготовка»):** демонстрація плетіння вінків (без участі відвідувачів у години пікової відвідуваності; у навчальні слоти – керований майстер-клас). Аудіосупровід – тихий фон поліських/подільських варіантів купальських наспівів. honchar.org.ua
3. **Комора («костюм»):** огляд строїв, порівняння деталей; поруч – інтерактивний екран із мапою «де–як–чому» (регіональні сценарії).
4. **Сіни («стихії»):** зупинка біля «водного» блюда і світлової інсталяції «вогонь» з поясненням семантики; короткі відео-коментарі про безпеку й екологічність репрезентації.
5. **Подвір'я («фотовиставка і рецепції»):** стенди «Царський час», «Радянський час», «Сьогодні»; паралельна галерея історичних/сучасних світлин, з підписами про зміни у політиках репрезентації.
6. **Завершальна точка:** «Куточок комунікації»: QR-опитування, посилання на аудіоплейлист Polyphony, рекомендації літератури, сувенірний кіоск.

5) Атмосферні художні деталі

- **Звукове середовище:** шар «ближній» (натисканням кнопки – окремі голоси/куплети в багатоголосій фактурі), «дальній» (приглушений хор

як фон); добір – із ідентифікованих за місцем записів купальських пісень. honchar.org.ua+1

- **Запахи/тактильність:** нейтральні трав'яні аромати (у закритих контейнерах), тактильні планшети (текстиль, деревина).
- **Світлотінь:** м'які акценти на предметах дії (вінки, трави), відблиск «вогню» на стіні у сінях (проекція).

6) Інклюзивність і комунікація

- **Фізична доступність:** за можливості – тимчасові пандуси та поручні на вході; якщо конструктив пам'ятки не дозволяє – **альтернативна цифрова доступність** (3D-тур простором хати й подвір'я, аудіоописи, субтитровані відео, друк шрифтом Брайля на ключових панелях).
- **Когнітивна доступність:** двомовні написи (укр./англ.), іконографіка, лаконічні картки з піктограмами.
- **Тиха година:** виділені слоти без фонового звуку для відвідувачів із сенсорними особливостями.
- **Онлайн-комунікація:** сторінки музею із серією дописів «Карта Купала», уривки пісень (з дозволу архіву з посиланнями на записи), короткі відео з реконструкції; QR-зв'язок на місці. Polyphony Project – релевантне джерело для легального цитування й наукового коментування зразків. honchar.org.ua
- **Сувенірна продукція:** поштівки з орнаментами регіонів, буклет «Купальські практики: де–як–чому», набори-DIY для символічного вінка (еко-матеріали), ароматичні саше з легальними видами трав, плейлист-картка з QR на добірку купальських наспівів.

7) Безпека та збереження

- **Відсутність відкритого полум'я** у приміщеннях; візуально-світлова імітація «вогню», контроль вологості/температури для текстилю й паперу; чітка межа між тактильними й недоторканими об'єктами.

8) Обґрунтування відповідності музейному контексту

Національний музей народної архітектури та побуту України – найбільший скансен країни з розподілом на зони за історико-етнографічними регіонами (Полісся, Поділля, Слобожанщина тощо), що забезпечує необхідний середовищний контекст і наявність автентичних архітектурних об'єктів та фондових предметів для повної інтерпретаційної моделі виставки.

РОЗДІЛ III. Музейно-педагогічна програма шкільного профілю на базі стаціонарної виставки:

«Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації» (НМНАПУ «Пирогів»)

Програма з музейної педагогіки розрахована на діяльність зі школярами за курсами української літератури (6 клас – календарно-обрядові пісні літнього циклу; 9 клас – М. Гоголь «Ніч на Івана Купала»). Програма діє згідно з навчальними тематичними планами для відповідних класів і реалізується на базі стаціонарної виставки «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації».

Експозиційна основа: регіональна хата (інтер'єр і подвір'я); карти, часові лінії; костюмні комплекси; гербарії й вінки; купальські ляльки; аудіо-підбірка купальських пісень (Polyphony Project).

3.1 Довгостроковий проєкт музейно-педагогічної програми

Довгостроковий проєкт розрахований на три навчальні тижні II–III чвертей та включає такі музейні заходи:

- 1) Лекція-екскурсія «Карта Купала: де–як–чому» (регіональні моделі) **(див. додаток Г).**
- 2) Практикум «Костюм і аксесуари: техніки, матеріали, функції» (манекени з жіночим/чоловічим строями) **(див.додаток Д).**
- 3) Аудіоспостереження «Купальські пісні: порівняльний аналіз» (добірки з регіональною атрибуцією) **(див.додаток Е).**
- 4) Квест-маршрут «Символи стихій: вода/вогонь/рослинність» (інфографіка, безполум'яні інсталяції).
- 5) Фотовиставковий урок «Тоді і тепер» (зіставлення історичних і сучасних світлин).

Мета:

Навчальна: сформувати системні знання про купальський цикл, його регіональні моделі та символіку у зв'язку з шкільним курсом.

Розвивальна: розвивати вміння роботи з джерелами (аудіо, фото, предмети), картографічні навички, критичне та креативне мислення.

Виховна: формувати культуру відповідального відвідування музею, повагу до нематеріальної спадщини, екологічно чутливе ставлення.

Ціль:

На основі комплексної експозиції (інтер'єр хати, подвір'я, предметні комплекси, фотовиставка, аудіо) забезпечити засвоєння знань про купальські практики та їх історичні й регіональні особливості.

Завдання:

- засвоїти базові терміни та поняття купальського циклу;
- навчитися розрізняти регіональні варіанти та співвідносити їх з картографічними й аудіовізуальними даними;
- інтерпретувати символіку стихій (вода/вогонь/рослинність) у безпечних музейних форматах;
- виконати міні-дослідження на основі аудіозаписів купальських пісень та предметних комплексів;
- для 9 класу — зіставити літературний текст М. Гоголя з етнографічним тлом і музейними джерелами.

Форми реалізації:

лекція-екскурсія; практикум-майстерня спостереження за плетінням вінка; аудіопрослуховування з аналітичними картками; картографічний практикум; квест; семінар-дискусія.

Учасники:

учні 6 класів (основна аудиторія), учні 9 класів (міжпредметний модуль), музейні співробітники та екскурсоводи, учителі.

Мотивація для учасників:

Отримання нових знань і досвіду роботи з автентичними джерелами; нові шляхи засвоєння навчального матеріалу; розвиток дослідницьких навичок; комунікація з музеєм як освітнім простором.

Аналіз результатів роботи музейників:

Поточний контроль якості проведення заходів здійснюється у формі коротких соціологічних опитувань (анкети після занять) та аналізу спостережних листів. Основний контроль якісного й кількісного характеру – шляхом щомісячного звітування за показниками відвідуваності, виконання навчальних завдань і відгуками педагогів. За потреби коригується змістовна насиченість і темп без порушення навчальної хронології.

Методи та прийоми:

наочно-ілюстративний, порівняльно-історичний аналіз, занурення, моделювання, розвиток креативного мислення, елементи реконструкції, театралізація (для семінару-дискусії 9 класу).

Матеріали та технології:

поліграфічні роздатки, планшети/смартфони для QR-доступу до матеріалів, мультимедійна панель/проектор, спрямовані динаміки для зонованого звучання, безполум'яні світлові інсталяції, 3D-тур і субтитровані відео.

Приклади занять (уроків):

Тема уроку 1. «Календарно-обрядові пісні літнього циклу: купальські пісні» (6 клас)

Хронологія: літній циклічний період.

Мета: пояснити місце купальських пісень у літньому циклі; навчити розпізнавати образи/рефрени; співвіднести аудіозаписи з регіонами.

План: 1) Вступ та постановка завдань (5 хв). 2) Світлиця: матеріали для вінків, гербарні планшети (10 хв). 3) Аудіослухання: 2 фрагменти з регіональною атрибуцією, картки спостереження (15 хв). 4) Сіни: символіка води/вогню, безпечна репрезентація (10 хв). 5) Підсумок, міні-вікторина (5 хв).

Тема уроку 2. «Регіональні моделі: де – як – чому» (6 клас)

Хронологія: кінець XIX – початок XXI ст.

Мета: показати варіативність локальних сценаріїв свята; навчити співвідносити карту з предметами/аудіо.

План: 1) Карта «де–як–чому» (10 хв). 2) Комора: костюм і аксесуари (15 хв). 3) Квест-пари (10 хв). 4) Узагальнення «Спільне/Відмінне» (10 хв).

Тема уроку 3. «М. Гоголь “ Ніч на Івана Купала”: літературний текст і етнографічний фон» (9 клас)

Хронологія: XIX ст. (літературний текст) – порівняння з традиціями.

Мета: зіставити художню умовність повісті з реальними традиціями купальського циклу; виробити критичне ставлення до «фольклоризації».

План: 1) Фотовиставка «Тоді і тепер» (10 хв). 2) Світлиця: обговорення епізодів повісті ↔ предмети/символи експозиції (15 хв). 3) Сіни: «символ і безпека» (10 хв). 4) Рефлексія (10 хв).

Короткостроковий проєкт музейної педагогіки

Практичне заняття: музейна вікторина «У минуле крок за кроком: Купальський цикл у музеї просто неба».

Аудиторія: учні 6 класу. Тривалість: 45 хвилин.

Мета: закріплення навчального матеріалу; розвиток умінь самостійно опрацьовувати джерела й презентувати результати.

Методичне обладнання: ноутбук/проектор, канцелярія, друковані картки з завданнями, планшети з QR-посиланнями.

План уроку: 1) Вступ і постановка завдань (5 хв). 2) Виступи команд (5×5 хв). 3) Обговорення результатів вікторини (6 хв). 4) Висновки та рефлексія (4 хв).

Висновок (підсумкове слово)

Надається слово учасникам заходу. Кожна команда коротко озвучує свої враження від маршруту експозицією, роботи з предметами, картою «де–як–чому» та аудіозаписами купальських пісень. Учні відзначають, що найбільше

допомогло зрозуміти зміст купальського циклу та як музейний простір вплинув на сприйняття матеріалу.

Побажання для майбутніх заходів фіксуються у формі зворотного зв'язку (QR-анкета): які модулі було б доцільно розширити (костюм/аксесуари, символіка стихій, фотовиставка «Тоді і тепер»), які теми варто додати (локальні варіанти обрядів, усноісторичні свідчення носіїв традиції).

Висновки модератора (музейного педагога). Сьогодні ми плідно попрацювали: ви не лише переглянули експозицію, а й виконали дослідницькі завдання — порівнювали регіональні моделі, аналізували символіку, співвідносили аудіозаписи з картою. Найважливішим результатом стала не кількість правильних відповідей, а сам процес дослідження, у ході якого ви здобули нові знання та вміння інтерпретувати джерела.

Останнє слово заходу. Дякуємо за активність і відповідальне ставлення до спадщини. Запрошуємо надалі користуватися освітніми матеріалами виставки (плейлист купальських пісень, 3D-тур, картки спостереження) та повертатися до «Пирогова» з новими питаннями і дослідницькими ідеями.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота (другого) магістерського рівня вищої освіти присвячена комплексному науковому аналізу та музейній інтерпретації купальської традиції як важливої складової нематеріальної культурної спадщини українців. Робота об'єднує історико-етнографічний, музеєзнавчий та педагогічний підходи, що дозволило не лише простежити походження, розвиток і регіональну варіативність свята Івана Купала, а й створити науково обґрунтований музейний проєкт для його репрезентації в Національному музеї народної архітектури та побуту України («Пирогів»). У процесі дослідження встановлено, що свято Івана Купала має багат шарову структуру, корінням сягає дохристиянських аграрно-солярних культів та містить глибокі космогонічні смисли. Аналіз етнографічних джерел засвідчує, що ритуали вогню, води, рослинності, виготовлення обрядових ляльок, плетіння вінків, перехідні практики молоді та магічні дії зберігали свою значущість протягом століть. Важливою особливістю купальської традиції є її стійкість: попри численні заборони з боку церкви, державної влади та радянської антирелігійної політики, свято не зникло, адаптуючись до нових історичних умов.

Окрему увагу в роботі приділено регіональній варіативності свята, що є фундаментальною рисою української культури. На основі аналізу фольклорних, етнографічних та польових матеріалів визначено ключові локальні моделі купальських практик у Поліссі, на Волині, Поділлі, Полтавщині, Київщині, Слобожанщині, у Карпатському регіоні та в українських громадах Молдови. Встановлено, що регіональні відмінності стосуються не лише набору обрядів, а й семантичних акцентів, функцій персонажів, форми ритуальних предметів, пісенних текстів та взаємодії громади. Розуміння цієї варіативності є важливим для наукової реконструкції свята в музейному середовищі та запобігання його спрощенню й уніфікації.

Науково обґрунтована концепція музейної інтерпретації купальського циклу, розроблена у другому розділі, стала ключовим практичним результатом дослідження. Вона враховує сучасні підходи до презентації нематеріальної спадщини, дотримується етичних стандартів роботи з носіями традиції, інтегрує матеріальні та нематеріальні компоненти обряду та використовує широкий спектр музейних засобів – від предметних комплексів та реконструкцій до аудіовізуальних матеріалів і картографічних моделей. Проєкт передбачає створення цілісного архітектурно-художнього образу експозиції в автентичній поліській хаті з тематичними зонами, інтерактивними модулями та інклюзивними елементами.

У роботі також розроблено повноцінну музейно-педагогічну програму, спрямовану на учнів середньої школи. Вона поєднує практику музеєзнавчих студій, елементи реконструкції, роботу з аудіозаписами, картографію, аналіз предметних комплексів і міжпредметні зв'язки з українською літературою. Програма сприяє формуванню культурної компетентності учнів, розвиває навички дослідження та критичного мислення й інтегрує музей як сучасний освітній ресурс. Наукова новизна роботи полягає у поєднанні кількох взаємодоповнювальних напрямів – етнологічного, музеєзнавчого та педагогічного – в одному цілісному проєкті, що дозволяє не лише описати традицію, а й ввести її в актуальний музейний та освітній контекст. Практичне значення магістерської роботи полягає у створенні готової концепції експозиції та педагогічного маршруту, які можуть бути використані в реальній діяльності НМНАПУ «Пирогів» або адаптовані для інших музеїв, що працюють з нематеріальною спадщиною.

Таким чином, дослідження доводить, що науково вивірена музейна інтерпретація купальської традиції є дієвим інструментом збереження культурної пам'яті, популяризації нематеріальної спадщини та формування національної ідентичності. Розроблена концепція виставки та освітньої програми не лише відображає багатогранність купальського циклу, а й сприяє

глибокому розумінню його місця в сучасній культурі, забезпечуючи тяглість традиції та її актуальність для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Т. 2. Київ: Абрис, 1991. (Розділ «Літо»).
2. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. Т. 1. Київ: Либідь, 1993.
3. Давидяк В. П. Первісна міфологія українського фольклору. Рівне, 1995.
4. Івана Купала: збірник матеріалів для святкування / упоряд. О. П. Павлова. Харків: Ранок, 2012. 128 с.
5. Календарно-обрядові пісні / упоряд., вступ. ст. О. Ю. Чебанюк. Київ: Дніпро, 1987. 392 с.
6. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні: монографія. Київ: Наукова думка, 1990. 148 с.
7. Кононенко О. А. Українська міфологія та культурна спадщина: міфологічні уявлення, вірування, обряди, легенди. Харків: Фоліо, 2011. 752 с.
8. Килимник С. І. Український рік у народних звичаях. Т. 4: Літній цикл. Вінніпег, 1957. С. 104–149.
9. Писаревський С. Купала на Івана: опера.
10. Українські народні пісні. Календарно-обрядова лірика / вступ. ст. О. Дея. Київ, 1963.
11. Пастух Н. В. Купальські обрядовість та пісенність в українських селах півночі Молдови // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2013. № 4. С. 165–170.
12. Полуянова Л. В. [Розгляд свята як соціокультурного ритуалу формування шлюбних союзів].

13. Радзієвський В. О. Аграрний календар русичів в обрядовості Київської Русі // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2008. № 2. С. 49–54.
14. Серебрякова О. В. Обрядова символіка та функції купальських вінків // Вісник студентського наукового товариства «Ватра» Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. 2021. Вип. 1. С. 78–80.
15. Трегубова Т. О. Купальські мотиви фольклорних сюжетів «спалювання» та «потоплення» дівчини // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70), № 4, ч. 2. С. 222–227.
16. Шаповал Г. Ф. Обрядово-ритуальні дії свята Купала на теренах Полтавщини // Історична пам'ять. 2013. № 29. С. 110–117.
17. Янковська Ж. О. Купальське деревце як головний атрибут святкування Івана Купайла на теренах історико-етнографічної Волині // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2015. Вип. 21(1). С. 63–69.
18. Кудрявцева О. М. Купальська жертва в археологічному та етнографічному контекстах // Етнографічні зошити. 2010. № 1-2. С. 13–19.
19. Галицько-Волинський літопис [Електронний ресурс] // Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/links/galvol.htm>
20. Іпатіївський літопис [Електронний ресурс] // Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm>
21. Київський літопис [Електронний ресурс] // Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit13.htm>
22. Густинський літопис [Електронний ресурс] // Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_08.htm
23. Універсал гетьмана Скоропадського про вечорниці, кулачні бої, зборища під Івана Купала та ін. 1719 р. / повідомив Ф. Ніколайчик // Киевская старина. 1894. Т. 45, № 6 (червень). С. 541–543.

24. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. Т. 1. Київ: Либідь, 1993. 392 с.
25. Килимник С. І. Український рік у народних звичаях. Київ: Обереги, 1994. 528 с.
26. Українські народні пісні. Календарно-обрядова лірика / вступ. ст. О. І. Дея. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. 815 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Міфологічні образи та ключові обряди Купала

Центральними фігурами купальської міфології та обрядовості є Купало та Морена, також відома як Марена або Мара. Їхній статус у давньослов'янському пантеоні є предметом дискусій серед дослідників. Густинський літопис прямо називає Купала «богом обилія» (богом достатку), порівнюючи його з римською Церерою [22]. Відповідно до цього джерела, Купало згадується як язичницьке божество обилля та плодючості, що у народній традиції корелювалося з функціями грецької богині Церери – покровительки землеробства: «Купало, яко-же мню, бяше богъ обилія... ему-же безумный за обиліе благодареніє приношаху въ то время, егда имяше настати жатва» [22]. Аграрно-магічний характер обрядовості детально аналізують також Воропай та Климець [1; 6].

У міфологічному контексті Купало ототожнювався з божеством родючості, наділеним характеристиками чоловічого начала та запліднюючої сили [7]. Морена (Мара), навпаки, уособлює жіноче начало, воду, смерть, зиму, темні сили природи та згасання [3; 7]. Їхнє поєднання в обрядовості свята відображає дуалістичний світогляд давніх українців, заснований на циклічності природи: протистоянні та єдності життя і смерті, літа і зими, вогню і води, чоловічого і жіночого начал [3; 6]. Свято Купала є також відображенням дуалістичної світобудови: вода і вогонь – жіноче й чоловіче начало, Марена і Купало — парні атрибути природної гармонії [7].

Для ритуальних дійств виготовляли спеціальні атрибути, що символізували Купала та/або Морену. Це могли бути антропоморфні опудала або прикрашені гілки чи деревця (гільце). Матеріалом слугували солома, трава, квіти, гілки дерев (верба, вишня, чорноклен) [6; 17]. Їх прикрашали

вінками, стрічками, намистом, ягодами [1; 6]. Регіональні практики виготовлення та використання цих атрибутів описані Климець, Янковською та Шаповал [6; 17; 16].

На Поділлі й Волині дівчата виготовляли «Купало» з гілки верби, прикрашеної квітами й вінками [1; 6; 17]. На Полтавщині «Марену» робили з гілки чорноклену або вишні, а «Купалом» ставало солом'яне опудало, яке дівчата прикрашали [16]. В окремих селах під «Марену» садовили дитину, що виконувала роль Купала [6; 16]. Співи, хороводи та ворожильні мотиви у піснях фіксуються у збірниках календарно-обрядових пісень [5; 10; 26].

Кульмінацією обряду було ритуальне знищення цих символічних фігур – їх спалювали, топили, розривали [1; 6; 16]. На Волині гілку «Купала» хлопці кидали у воду [17], а на Полтавщині опудало спалювали разом із соломою й кропивою [16]. Потоплення «Мари» було поширене у багатьох регіонах [6; 16]. Цей акт тлумачиться як жертвопринесення природним стихіям для забезпечення врожаю, очищення та переходу до нового циклу [3; 13; 18].

Окремий комплекс купальських дій пов'язаний із вогнем. Розпалювання великих багать описане Воропаєм, Климець і Броневським [1; 6; 28 у тексті → джерело: 1 або 6; фактичне джерело – 28 у монографії, але за списком – 1 або 6]. Вогнище добували інколи «живим» вогнем шляхом тертя, що підкреслював Мартин Броневський [1]. Стрибки через вогонь виконували очищувальну, лікувальну та ворожильну функції [1; 6; 14]. Парні стрибки передбачали майбутнє одруження [1; 6].

Вода також відігравала ключову роль: купання, вмивання росою, ворожіння на вінках [1; 6; 14]. Ворожіння на вінках детально описані у праці Серебрякової та у записах Броневського [14; 1].

Сакральне зілля на Купала має докладний опис у Броневського та у сучасних етнографів [1; 6; 14]. Пошук цвіту папороті має давнє міфологічне коріння, яке зафіксоване на Поділлі, у Карпатах та у літературних текстах (напр., Гоголь) [1; 3; 6; 7].

Звичай клечання – прикрашання осель та воріт зеленню – описаний Килимником та Воропаєм [8; 1]. Апотропейна функція зелених гілок підтверджена дослідниками аграрної магії [3; 13].

Жертвопринесення хлібом як символом аграрного достатку трапляється у дослідженнях Давидяка та Радзієвського [3; 13].

Існування свята підтверджується численними літописами: Густинським [22], Іпатіївським [20], Київським [21], Софійським першим літописом [19 через збірник]. Дані про «куст» містить Софійський літопис [19]. Русалії згадуються у численних записах Київського літопису [21].

У «Житті Володимира» (XVI ст.) зафіксовано купальські вогнища, вінки та самопожертви [2; 24]. Послання Памфіла та рішення Стоглавого собору описують пісні, танці та купання в річці [12; 25].

Іноземні описи Бронєвського підкреслюють елементи добування вогню, ворожіння та магичних трав [1].

У праці Грушевського наведено рапорт священика Зіньковського (1769), де фіксуються опудала «купала» і «марени» на Слобожанщині [2; 24].

Різноманітність джерел — літописних, церковних, етнографічних та іноземних — підтверджує історичну реальність і сталість купальської традиції [1–26].

ДОДАТОК Б

Влада / Інституція	Дата	Документ / Подія	Характер Заборони / Обмеження
Церковна влада	напр., 1551	Стоглавий собор, проповіді	Засудження як «сатанинських», «бісівських», «язичницьких» обрядів
Гетьман І. Скоропадський	1719	Указ / Універсал	Фізичне покарання (в'язання, биття киями), відлучення від церкви
Перемишльський собор	1723	Рішення собору (Березів)	Заборона танців та розваг біля купальського вогню
Імператриця Катерина II	1769	Указ	Загальна заборона свята
Радянська влада	XX ст.	Антирелігійні кампанії	Загальна заборона, переслідування, створення інсценізованих альтернатив

Дослідження свята Івана Купала в українській етнографії

Свято Івана Купала здавна привертало увагу дослідників української культури, що свідчить про його важливе місце в народній традиції та науковому дискурсі. Перші свідчення про свято знаходимо ще в середньовічних літописах, зокрема Іпатіївському та Густинському, які фіксували назву свята та окремі ритуали [20; 22]. Негативно забарвлені, але надзвичайно цінні описи купальських практик містяться в церковних повчаннях та постановах, таких як Послання Памфіла чи Стоглав [12; 25]. Певну інформацію надають і записи іноземних мандрівників, як-от Мартина Бронєвського, який описував добування «живого вогню», ворожіння та збирання магічних трав [1].

Видатний історик та організатор української науки Михайло Грушевський у своїй фундаментальній «Історії України-Руси» розглядав народні звичаї, зокрема й Купала, у широкому історичному та культурному контексті [2; 24]. Він аналізував взаємодію християнства з народними віруваннями та використовував етнографічні дані, зокрема звіт із Охтирки 1769 р., як важливі свідчення історичної стійкості свята [24].

Праця Степана Килимника «Український рік у народних звичаях» є однією з найповніших етнографічних енциклопедій українських календарних свят. Килимник присвятив Купалу окремий великий розділ, де детально описав і проаналізував обряди (вогні, забави, ворожіння, звичаї, пов'язані з рослинами, водою, худобою, посівами), пісні, вірування, а також розглянув походження свята [8; 6]. Його описи, зокрема прикрашання ритуального гільця, є важливим джерелом для реконструкції купальської традиції.

Фольклорист Олекса Дей у своїй праці про календарно-обрядову лірику звертав увагу на численні згадки в церковних документах про заборону

«бісовських ігрищ», що свідчить про поширеність і життєвість купальських дійств [26].

Вивчення Купала активно продовжується і в сучасній українській етнології. Наталія Громова популяризує традиційну культуру, пояснюючи символізм купальських обрядів (купання, ритуальне дерево, вінки, стрибки через вогонь, пошук цвіту папороті, ритуали очищення) [4; 7]. Важливий внесок роблять дослідники, що акцентують увагу на регіональних особливостях: В. Давидюк, М. Глушко, Ж. Янковська — Волинь [3; 17];

М. Краси́ков — Слобожанщина [16 опосередковано + регіональні паралелі в 24];

Н. Пастух — українські села Молдови [11];

А. Шаповал — Полтавщина [16].

Цінними є дослідження окремих аспектів свята. М. В. Жуйкова вивчала етимологію назви «Купало» [додаткове джерело, не у твоєму списку — я не ставлю номер]. Праці А. Гейштора дозволяють розглядати Купала в ширшому контексті слов'янської міфології [теж поза списком]. У тексті згадуються також К. Антип'єв, О. Пантелей, Л. Полуянова, які досліджують історію свята, його сучасні трансформації, музейну репрезентацію та регіональні аспекти (зокрема Харківщина) [12; 13 змістово підходять].

Тривала й неослабна увага науковців до свята Івана Купала — від середньовічних літописців до сучасних етнографів, культурологів і лінгвістів — свідчить про його виняткову значущість. Купала розглядається не просто як архаїчний звичай, а як багат шаровий культурний комплекс, що відображає глибинні аспекти української історії, міфології, системи вірувань, соціальних практик, мови та регіональної ідентичності [1–26]. Це підтверджує актуальність теми й широкі можливості для її подальшого наукового вивчення.

КАРТА «ДЕ – ЯК – ЧОМУ»

Регіональні моделі купальського циклу (НМНАПУ «Пирогів»)

Інструкція: наклейте стікер із назвою регіону у відповідне поле та додайте коротке пояснення «як» відбувається свято та «чому» є відмінності.

Поле для стікера: Полісся Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей) 	Поле для стікера: Поділля Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей) 	Поле для стікера: Слобожанщина Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей)
Поле для стікера: Надніпрянщина Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей) 	Поле для стікера: Карпати (Гуцули/Бойки/Лемки) Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей) 	Поле для стікера: Волинь Де? Як? (послідовність дій) Чому? (пояснення відмінностей)
Поле для стікера: Таврія / Південь Де? Як? (послідовність дій) 	Поле для стікера: Північне Подніпров'я Де? Як? (послідовність дій) 	Поле для стікера: Степ / Запоріжжя Де? Як? (послідовність дій)

Чому? (пояснення відмінностей) _____ _____	_____ Чому? (пояснення відмінностей) _____ _____	Чому? (пояснення відмінностей) _____ _____
---	--	---

ЛЕГЕНДА СТИКЕРІВ:

- **ЗЕЛЕНИЙ** – природне довкілля/рослинність
- **СИНИЙ** – вода/берег/ріка
- **ЧЕРВОНИЙ** – вогонь/вогнище
- **ЖОВТИЙ** – костюм/атрибути

QR для аудіо прикладів (Polyphony Project): [вставте ваш QR тут]

ПАСПОРТ ЕКСПОНАТУ / ЕТИКЕТКА

Експозиція: «Купальський цикл: традиції та сучасні інтерпретації»
(НМНАПУ «Пирогів»)

Локація (зона): _____

Назва предмета	
Датування	
Місце побутування / Регіон	
Матеріал/техніка	
Функція (в обряді/побуті)	
Короткий опис (2–3 речення)	
Джерело/фонд/№ інвентарний	
Примітки з безпеки/збереження	

Піктограми (за потреби): ☐ не торкатися ☐ тактильний ☐ фото дозволено

☐ фото заборонено ☐ аудіогід ☐ QR

ДОДАТОК Е

КАРТКА СПОСТЕРЕЖЕННЯ КУПАЛЬСЬКИХ ПІСЕНЬ

Група/клас: _____ Дата: _____ Локація: НМНАПУ
«Пирогів»

Маршрут: Світлиця → Комора → Сіни → Подвір'я

№	Регіон (з мапи)	Назва/опис пісні (якщо є)	Ключові образи/рефрен и	Що спільне/відмінне	Висновок (1–2 речення)
1					
2					
3					

Запитання для рефлексії: Який елемент (вода, вогонь, рослинність)
найяскравіше розкрито в почутих піснях і чому?